WOHL LEGACY
Empowering Communities. Transforming Lives.

Köszönettel a Wohl Legacy-nek a Szövetség és párbeszédnek nyújtott bőkezű támogatásáért. Maurice tevékeny filantrop volt, Vivienne egy mély szerénységgel magáldott asszony. Együtt egy különlegesen odaadó és törődő párt alkottak, akik számára az élet egyet jelentett az adakozással.

Fordította Lőwy Gábor

A jó társadalom szerkezete

Jitró hetiszakasza

A Lordok házában van egy különleges kamara, amely egyebek közt arra szolgál, hogy ott öltöztetik fel az új tagokat mielőtt bevatják őket a Házba. Amikor az elődömet, Lord Jakobovitsot avatták, az őt beavató elöljáró megjegyezte, hogy ő az első rabbi, akit a Felső házban megtisztelnek. – Nem, én vagyok a második! – válaszolta Lord Jakobovits. - Ki volt az első? - kérdezte meglepődve az elöljáró. A kamarát Mózes teremként is ismerik, a termet meghatározó hatalmas festmény miatt. A festményen Mózes látszik, amint a tízparancsolatot lehozza a Szináj-hegyről. Lord Jacobovits a festményre mutatott, jelezve, hogy Mózes volt az első rabbi, akit a Lordok házában valaha megtiszteltek.

A tízparancsolat, amelyről a hetiszakaszban olvasunk, régóta különleges helyet foglal el nemcsak a zsidóságban, hanem abban a bővebb értékkrendszerben is, amelyet zsidó-keresztény kultúrkörnek nevezünk. Az Egyesült Államokban sokszor láthatjuk a táblákat amerikai bírósági épületek díszeként, bár vannak, akik támadják jelenlétüket (néhány államban sikeresen), mert ez ellentmond az alkotmány első kiegészítésének valamint az állam és az egyház szétválasztásának. Ennek ellenére a tízparancsolatban testesülnek meg továbbra is az emberi törvények alapjául szolgáló felsőbb törvények.

A tízparancsolat a zsidóságon belül is mindig különleges helyet foglalt el. A második szentély idején a Smá részeként mondták el minden nap- akkoriban a Smának négy része volt, nem három.[1] Ez csak akkor ért véget, amikor bizonyos szekták abban kezdtek hinni, hogy csak ez a tíz parancsolat származik egyenesen Istentől, a másik 603 nem.[2]

De a zsidó elme nem szabadult ki ezen szöveg bűvöletéből. Bár a közösségi imáknak már nem része, a tízparancsolat az imakönyvben maradt, hogy önállóan meditálva elmondhassuk azt a hivatalos

[1] Ld. Misna Támid 5:1, Bráchot 12a.
[2] Nem tudjuk, melyik szektákról van szó, lehet, hogy a korai keresztényekről. Az érv úgy szólt, hogy az Izraeliták csak ezeket hallották egyenesen Istentől. A többi törvényt közvetve, Mózesen keresztül kapták (Lásd Rási Bráchot 12a).

szertartás után. Legtöbb közösségben állva hallgatják, amikor a Tóraolvasás részeként olvassuk fel, annak ellenére, hogy Maimonidesz kifejezetten tiltotta ezt.[3]

Ennek ellenére nem egyértlemű, miért különleges ez a szöveg. Erkölcsi elvként nem számítanak újítónak. Szinte minden társadalom tiltja a gyilkosságot, a rablást és a hamis tanuzást. Van abban valami újszerű, hogy a megfogalmazás apodiktikus, vagyis egyszerű állításokból áll: „Ne ...!", és nem kazuisztikus, vagyis „Ha ..., akkor ...". De ez csak tíz parancsolat egy sokkal nagyobb, 613 parancsolatból álló gyűjteményből. Ráadásul maga a Tóra sem nevezi ezt a szöveget tízparancsolatnak. A Tóra úgy nevezi őket, hogy *ászeret hádevárim"*, vagyis a tíz szólás. Innen származik az angol nyelvben használatos Decalogue, ami a görög fordításból ered, és annyit tesz: „tíz szó".

A tízparancsolatot az teszi különlegessé, hogy egyszerű és könnyen megjegyezhető. A zsidóságban ugyanis a törvény nem csak a bírónak szól. A szináji szövetséget, a Tóra középpontjában álló egyenlőség elvének megfelelően, nem királyok kötötték, ahogy az az ókori világban megszokott volt. A szináji szövetséget Isten az egész néppel kötötte. Ezért volt szükség az alapvető elvek egyszerű kinyilatkoztatására, amire mindeki emlékezni tud, és amit mindenki el tud mondani.

Sőt, ez örökre meghatározza a zsidó lét jellemző értékeit, mondhatnánk „a vállalati kultúrát." Hogy ezt megértsük, tekintsünk a szöveg alapvető szerkezetére. Elemi vita tárgyát képezte Maimonidesz és Nahmanidesz között az első mondat szerepe: „Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened, aki kihozott Egyiptomból, a szolgaság házából." Maimonidesz, a Talmuddal egyetemben, ezt önmagában véve egy parancsolatnak tekintette: hinni kell Istenben. Nahmanidesz szerint ez egyáltalán nem parancsolat. Ez előszó vagy bevezető a parancsolatokhoz.[4] Az ókori közel-keleti szövetségek szövegének újkori kutatásai jobbára Nahmanidesz véleményét igazolják.

A másik elemi kérdés, hogy miként osszuk fel a parancsolatokat. A tízparancsolat legtöbb illusztrációja két részre osztja azokat, mert „két kőtáblára" (5Móz 4.13.) voltak felvésve. Nagyjából azt mondhatjuk, hogy az első öt az Istennel folytatott kapcsolatról szól, míg az utolsó öt az emberek közötti kapcsolatról. De a Tórában van egy másik módja is a számok felosztásának.

Például a teremtés hét napját úgy rendezi el a Tóra, hogy a két háromtagú csoportot követi a mindent magába foglaló hetedik. Az első három nap alatt Isten különböző területeket választott el egymástól: a fényt a sötétségtől, a felső vizeket az alsó vizektől, a tengert a szárazföldtől. A következő három napon elhelyezte a megfelelő tárgyakat és élőlényeket az egyes területeken: a Napot és a Holdat, a madarakat és a halakat, az állatokat és az embert. A hetedik nap elkülönül a többitől, mivel az szent.

A tíz csapás hasonlóképp három trióból áll, ezeket követi a különálló tizedik. Minden hármas ciklusban az első két csapást figyelmeztetés előzte meg, míg az utolsó figyelmeztetés nélkül sújtott le. Minden ciklus első csapására reggel figyelmeztette Mózes Fáraót (2Móz 7.16., 8.17., 9.13.), a második előtt Isten utasította Mózest, hogy „menjen Fáraó elé" (2Móz 7.26., 9.1., 10.1.) a palotába, stb. Az utolsó csapást, a többivel szemben, a történet legelején jelentette be Mózes (2Móz 4.23.). Nem is annyira csapás volt, mint inkább büntetés.

Véleményem szerint a tízparancsolat is három hármas csoportra osztható, míg a tizedik különáll. Ha így értelmezzük, könnyen észrevehetjük miként alkotják ezek Izraelnek, a szövetség által Istenhez kötött társadalomnak, a „papok királyságának és szent népnek" (2Móz 19.6.) az alapszerkezetét és erkölcsi anyanyelvét.

Az első három (ne legyen más istened, ne készíts faragott képmást, és ne ejtsd ki Isten nevét feleslegesen) a zsidó népet Isten nemzeteként határozza meg. Isten a legfőbb Ura a népnek. Ezért

[3] Maimonidesz, Responzumok, Blau kiadás, Jeruzsálem: Mekicéj Nirdámim, 1960. 263. responzum.
[4] Maimonidesz, Széfer Hámicvot, Első tevőleges parancs. Nahmanidesz jegyzetei uo.

minden földi hatalom alá van vetve azon átfogó irányelvekenek, amelyek Izraelt Istenhez kötik. Az isteni uralom minden egyéb elkötelezettség felett áll (ne legyen más istened), Isten egy élő hatalom, nem valami elvont erő (ne készíts faragott képmást). Végezetül pedig a hatalom elismerése feltételezi a tiszteletet (ne ejtsd ki nevemet feleslegesen).

Az első három parancsolat, amelyek által a nép mindenek előtt kifejezi Isten iránti engedelmességét és hűségét, létrehozza a szabad társadalom legfontosabb alapelvét: a hatalom erkölcsi határait. Enélkül még egy demokráciában is fennálll a többségi zsarnokság veszélye, ettől legjobban az véd, ha elismerjük, hogy Isten a legfőbb Úr.

A következő három parancsolat (a szombat, a szülők tisztelete, és a gyilkosság tilalma) az élet teremtett voltának elvére épül. Ezek határt szabnak az önállóság gondolatának, vagyis azt tanítják, hogy csak addig cselekedhetünk szabadon, amíg nem bántunk másokat. A szombat az a nap, amit annak szentelünk, hogy Istenre teremtőként tekintsünk, a világra pedig az Ő teremtményeként. Ezért a hét napból az egyiken minden emberi hierarchia megszűnik, és mindenki (mester, szolga, munkáltató, munkás, sőt még a háziállat is) szabad.

A szülők tiszteletével is azt ismerjük el, hogy teremtmények vagyunk. Ez arra emlékeztet minket, hogy nem minden a mi döntésünk következménye, kezdve a létezésünk puszta tényétől. Mások döntése is fontos, nem csak a miénk. A „ne ölj” ismételten kiemeli az univerzális noahita szövetség központi elvét, miszerint a gyilkosság nem csak egy másik ember ellen elkövetett bűncselekmény, hanem Isten ellen elkövetett bűn, mert saját képmására teremtett minket. Tehát a 4-6. parancsolat a zsidó élet jogi alapelveit alkotja. Felszólít minket, hogy emlékezzünk arra, hogy honnan jöttünk, ha tudatosan szeretnénk dönteni arról, hogy hogyan élünk.

A harmadik hármas (a házasságtörés, a lopás és a hamis tanuzás tilalma) létrehozza a társadalom alapvető intézményeit. A házasság szent, mert az emberi kapcsolatok közül ez hasonlít leginkább arra a szövetségre, ami köztünk és Isten között fennáll. A házasság a hűségre és ragaszkodásra épülő emberi intézmények legfőbb példája. És ez alkotja a szabad társadalom szövetét. Alexis de Tocqueville fejezte ezt ki legjobban: „amíg él a családi érzés, az elnyomás ellenzéke soha sem lesz egyedül.”[5]

A lopás elleni tilalom megalapozza a magántulajdon sérthetetlenségét. Míg Jefferson elidegeníthetetlen jogokként az „életet, a szabadságot, és a boldogságra való törekvést” határozta meg, John Locke közelebb járt a héber Biblia szemléletéhez, amikor ezeket az „élet, szabadság és magántulajdon” hármasban látta.[6] A zsarnokok eltiporják az emberek tulajdonjogát, és a rabszolgaság az emberi méltóságot támadja azzal, hogy megfoszt engem attól, hogy birtokoljam azt a vagyont, amit én teremtek meg.

A hamis tanuzás tilalma alapfeltétele az igazságtételnek. Egy igazságos társadalomnak többre van szüksége, mint egy törvényrendszerre, bíróságokra és igazságvégrehajtó intézményekre. Ahogy Learned Hand bíró mondta: „A szabadság férfiak és asszonyok szívében lakozik. Ha ott meghal, nincs az az alkotmány, az a törvény, vagy az a bíróság, ami megmentheti. Nincs az az alkotmány, az a törvény, vagy az a bíróság, ami akár csak segíthet rajta.”[7] Nincs szabadság igazságosság nélkül, de nincs igazságosság anélkül, hogy mindannyian elfogadjuk, hogy egyénként is és együttesen is felelősek vagyunk azért, hogy „az igazat mondjuk, a teljes igazságot, és csakis az igazságot.”

Végül pedig következik a különálló parancs, ami tiltja, hogy szomszédunk házát, feleségét, szolgáját, szolgálóját, ökrét, szamarát, vagy bármilyen más tulajdonát irigyeljük. Ez furcsának tűnhet, ha a „tíz

[5] Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, rövidített kiadás Thomas Bender előszavával (New York: Vintage Books, 1954), I. 340.
[6] *The Two Treatises of Civil Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 136. oldal.
[7] Learned Hand, „A szabadság szelleme”, „Amerikai vagyok” napi ünnepség (Central Park, New York City, 1944. május 21.)

szóra” úgy gondolunk, mint parancsolatokra. De ha úgy tekintünk rájuk, mint a szabad társadalom alapelveire, nincs mit furcsállnunk. Minden társadalomnak az a legnagyobb kihívása, hogy miként szabjon határt az irigység univerzális és elkerülhetetlen jelenségének, annak a vágynak, hogy enyém legyen az, ami másé. Az irigység az alapja az erőszaknak.[8] Az irigység késztette Káint arra, hogy megölje Ábelt, miatta kellett a szép asszonyokkal házasodott Ábrahámnak és Izsáknak saját életét féltenie, és miatta gyűlölték és adták el rabszolgaként Józsefet a testvérei. Irigység az oka a házasságtörésnek, a lopásnak, és a hamistanuzásnak. A szomszédaik iránti irigység késztette az izraelitákat újra és újra arra, hogy elhagyják Istent, és koruk pogány szokásaihoz forduljanak.

Irigy az, aki nem érti meg a teremtés elvét, ahogy azt A teremtés könyvének első fejezete írja le, vagyis azt, hogy mindennek megvan a maga helye. Mindannyiunknak megvan a magunk feladata és áldása, mindannyiunkat szeret és mindannyiunkról gondoskodik Isten. Ha ezen igazságok szerint élsz, rend van. Ha elhagyod őket, káosz lesz. Semmi sem értelmetlenebb és pusztítóbb annál, ha egy másik ember boldogsága csökkenti a tiédet- és az irigység pontosan ezt teszi. Az irigység ellenszere, ahogy azt Ben Zoma híresen megfogalmazta, „ha örömünket leljük abban, amink van” (Misna Ávot 4:1), és ha nem bánkódunk azon, amink még nincs. A fogyasztói társadalom az irigység megteremtésére és erősítésére alapul, ezért az ilyen társadalomban az embereknek több vagyona van, de kevésbé élvezik azt.

Harminchárom évszázaddal azután, hogy megkaptuk, a tízparancsolat még mindig a legegyszerűbb, legrövidebb útmutató a jó társadalom létrehozásához és fenntartásához. Az emberiség sok alternatívát kipróbált, ezek többnyire könnyekhez vezettek. A bölcs mondás továbbra is igaz: ha már mindent kipróbáltál, és sehogy sem megy, talán olvasd el a használati utasítást!

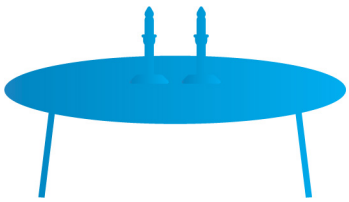

A SABESZI ASZTALNÁL

1. Miért vált a tízparancsolat ilyen fontossá a zsidóság számára?
2. Találsz még olyan elveket, amelyek alapján a tíz parancsolatot csoportokra lehet osztani?
3. Miért tekint Sacks rabbi az irigység tilalmára, mint „főparancsra”, ami a többitől különáll?

© Rabbi Sacks • Minden jog fenntartva

[8] Erről a legjobb könyv Helmut Schoeck *Envy: A Theory of Social Behaviour* c. műve (New York: Harcourt, Brace & World, 1969).